

Artikel: De koopmannen aan de keizer. Europese rivaliteit in het hart van China

Auteur: Krijn Korsman

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 48.2, pp. 6-18.

© 2026 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: This article examines the Dutch East India Company (VOC) embassy to the Qing court in Beijing (1655–1657) as a case study of early modern intercultural diplomacy. Drawing primarily on the travel account of Joan Nieuhof, it analyses diplomatic negotiations, the interaction of competing political networks, and the role of intermediaries such as interpreters. The embassy reveals how the VOC, a hybrid entity combining commercial and sovereign functions, was compelled to operate within the constraints of the Chinese tributary system. At the same time, it highlights how European frictions between the Dutch, the Portuguese and Jesuit actors shaped diplomatic outcomes far beyond Europe. By foregrounding non-elite actors and cross-cultural communication, this article argues that the mission to Beijing offers a microcosm of global diplomatic entanglements in the early modern world.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

DE KOOPMANNEN AAN DE KEIZER

EUROPESE RIVALITEIT IN HET HART VAN CHINA

Krijn Korsman

In 1655 stuurde de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) een grote delegatie naar Beijing met als doel handelscontacten met de Qing-dynastie aan te knopen. Met de VOC-delegatie laat dit artikel het belang zien van mondiale diplomatie op lokale politiek. Met name enkele individuen konden hierbij als bemiddelaar een grote invloed uitoefenen op de diplomatieke verhoudingen tussen China, Portugal en de Republiek.¹

Wy stonden alle tot stommens toe verwondert, en als voor 't hooft geslagen, over den pracht en praal dezer Heidenen; maar dat ons noch het allermeest deed verwonderen, was de goede orde, die onder dit volk doorgaans gehouden wiert.¹

Deze verwondering werd opgetekend door wereldreiziger en schrijver Joan Nieuhof (1618-1672) tijdens een banket dat werd georganiseerd door de onderkoning van de Chinese provincie Guangdong. Nieuhof was als gezant en schrijver aangesteld om verslag te doen van de eerste Nederlandse delegatie aan de keizer van China. Deze reis en het verslag van Nieuhof leggen de duale aard van de VOC bloot. De Compagnie was immers een handelsorganisatie die gedurende de zeventiende eeuw steeds meer territorium onder haar gezag had weten te brengen. Daarnaast biedt het verslag van Nieuhof, samen met Chinese en andere VOC-bronnen, een belangrijke blik op interculturele diplomatie en het botsen van de diplomatieke netwerken van de VOC, Portugal en China.

Het verslag van Nieuhof laat zien hoezeer mondiale diplomatie verweven was in Europese en Chinese diplomatie. Ik betoog dat vroegmoderne diplomatie, dankzij Europese rivaliteit en wereldwijde expansie, een mondialer karakter kende dan veelal wordt aangenomen. Deze diplomatie werd op lokaal niveau gevormd door mensen die zich in verschillende culturele kringen begaven, zoals tolken.

Handelscompagnieën krijgen in recente jaren veel belangstelling van historici. De VOC als de grootste van deze handelsondernemingen – met goed bewaarde archieven – is daarbij een populair onderwerp van studie. Hoewel in de populaire beeldvorming handel en geweld de boventoon voeren, onderhield de VOC ook vele diplomatieke contacten met lokale heersers. Zo was de Compagnie suzerain (hogere heerser) van verschillende vorstendommen en sloot zij contracten en verdragen met allerlei sultans, keizers en zelfs dorpsgemeenschappen. VOC-historici richten zich steeds meer op deze interculturele contacten en besteden daarbij meer aandacht aan lokale perspectieven op de VOC.² Daarbij geven zij – net zoals binnen de geschiedschrijving over Europese diplomatie – ook meer aandacht aan figuren die geen diplomaat waren of belangrijke ondersteunende rollen vervulden, zoals tolken, intermediairs, missionarissen en spionnen.³

In het onderstaande zal ik eerst stilstaan bij het verslag van Nieuhof als bron. Daarop volgt een korte analyse van de organisatiestructuur en het ontstaan van de VOC, evenals het conflict tussen Portugal en de Republiek. Vervolgens worden de

contacten tussen de VOC en China voorafgaand aan de delegatie en de grote politieke omwenteling die plaatsvond in China in de zeventiende eeuw besproken. Ik sluit af met het verloop van de delegatie, dat sterk beïnvloed werd door het tribuutstelsel van China en het conflict tussen Portugal en de VOC.

Het gezantschap als bron

Voor dit artikel is voornamelijk gebruik gemaakt van het reisverslag van Joan Nieuhof dat is verschenen in 1665.⁴ Het verslag beschrijft de eerste delegatie naar het keizerlijke hof in Beijing. Joan Nieuhof werd door de VOC meegestuurd om tekeningen en kaarten te maken van China, omdat weinig Europeanen in China waren geweest en de kennis over dit rijk gering was. Het verslag groeide snel uit tot de meest toonaangevende Europese bron over China en het was dusdanig populair dat het ook in het Frans, Duits en Latijn werd uitgegeven. In het begin van achttiende eeuw zouden de prenten van Nieuhof een belangrijke inspiratiebron vormen voor de Chinoiserie.⁵

Het reisverslag bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een uitgebreide beschrijving van de delegatie. Het tweede deel is een algemene beschrijving over de mensen, dieren, planten en landschappen die Nieuhof in China tegenkwam. Hij beschreef alles wat hij noemenswaardig vond. Zo schrijft hij over de eerste keer dat hij thee of, in zijn woorden, ‘boonen-zop’ dronk, maar ook over alle diplomatieke gesprekken die de delegatie voerde met Chinese ambtsdragers en de rol van verschillende vertalers en tussenpersonen.⁶

Nieuhof schreef met veel interesse en belangstelling over natuurlijke en culturele fenomenen. Tegelijkertijd blijkt uit zijn verslag, en de delegatie als geheel, dat de VOC een hybride organisatie was die twee gezichten kende; het was een handelsorganisatie die met deze delegatie een statelijke houding aannam.

‘Een compagnie van commercie maer oock van staet’

Nieuhof was een reiziger die carrière had gemaakt door het in kaart brengen van verschillende gebieden in Nederlands-Brazilië in dienst van de West-Indische Compagnie (WIC). Na zijn werk voor de WIC en het verlies van Nederlands-Brazilië ging hij in dienst bij de VOC en werd hij gevraagd om aan te sluiten bij het gezantschap naar China. Handelscompagnieën, zoals de VOC en WIC, betekenden een steeds groter wordende Europese aanwezigheid op het wereldtoneel. Met name de VOC kende een grote aanwezigheid in Azië. De Compagnie had echter een complexe politieke status die verdere analyse behoeft.

De VOC was een organisatie met een duaal karakter. Binnen de Nederlandse Republiek was het een autonome handelsorganisatie die werd bestuurd door een raad van directeurs, de Heren XVII, ook wel de bewindhebbers genoemd. Zij waren verantwoording verschuldigd aan de aandeelhouders en de Staten-Generaal van de Republiek. In Azië, daarentegen, was de VOC in het bezit van een eigen vloot, leger en forten, en voerde het direct territoriaal gezag uit over verschillende gebieden zoals Batavia. Deze gebieden werden bestuurd door de gouverneur-generaal en de Raad van Indië die weliswaar de instructies van de Heren XVII uitvoerden, maar in de praktijk grote autonomie kenden. Deze autonome houding werd ook onderschreven door gouverneur-generaal Van Riebeeck in 1713: ‘De Heeren in ’t Vaderlant besluynen de zaaken zoals zij daer goetvinden, maar wy doen het hier, zoals wy het verstaen en best oordelen.’⁷

Dit tweevoudige bestuur heeft binnen de historiografie geleid tot discussies over

de doelstelling en aard van de VOC. Was het een handelsonderneming die onverhoopt in zijn zoektocht naar monopolies een groot koloniaal rijk verwierf? Of was koloniale expansie een bewust neven doel van de handelspolitiek?⁸ Inmiddels zijn de meeste historici het erover eens dat deze kwestie geen eenduidig antwoord kent. Dit is niet opmerkelijk, aangezien bewindhebbers van de VOC hier in de zeventiende eeuw ook niet eensgezind over waren. De regent en diplomaat Coenraad van Beuningen (1622-1693) schreef in 1685 bezorgd: 'De Nederlandsch Oost Indische Compagnie is niet alleen een Compagnie van commercie maer oock van staet.'⁹ Van Beuningen was bang dat hierdoor staatsoverwegingen in Azië belangrijker zouden worden dan de belangen van de aandeelhouders – onder wie hijzelf – die geld hadden toevertrouwd aan de VOC.

Deze tweestrijd in de doelstellingen van de VOC lag zelfs ten grondslag aan de oprichting van de Compagnie. In 1602 werden namelijk verschillende kleinere handelscompagnieën door Johan van Oldenbarnevelt samengevoegd tot de VOC. Het voornaamste doel was om de concurrentie en strijd aan te gaan met de Spaanse en Portugese rijken, die tussen 1580 en 1640 met elkaar verenigd waren onder eenzelfde vorst.¹⁰ Maar, de handelaren en burgers die geld investeerden in de VOC waren vooral geïnteresseerd in het rendement dat hun te wachten stond. De conflicten met andere Europese machten bleven echter een belangrijke rol spelen in de politieke besluitvorming van de VOC in Azië. In de periode 1598-1663 werd bijvoorbeeld een felle strijd gevoerd tussen de Republiek en Portugal over factorijen, koloniën en handelsrechten aan weerszijden van de wereld. Zo had de Republiek in de periode 1630-1654 grote delen van Portugees Brazilië veroverd en concurreerde en verdreef de VOC de Portugezen grotendeels uit Zuidoost-Azië.¹¹

Lokale vorsten raakten in deze mondiale verwickelingen verstrikt en kozen vaak een kant in de hoop daar zelf beter van te worden. Zo sloten verschillende vorsten bondgenootschappen met de VOC tegen Portugal, zoals Kandy in 1638 en Kochi in 1663.¹² Een meer diplomatieke strijd vond plaats rondom de VOC-delegatie naar Beijing, waar de Compagnie in conflict raakte met de Portugezen over de felbegeerde toegang tot de Chinese markt.

De 'gantsche cust van China quellen en incommoderen'

China nam een prominente plek in de Europese collectieve verbeelding in vanwege de omvang van het rijk en de vermeende rijkdom. Voor de VOC was China daarentegen minder een exotisch mysterie en vooral een mogelijke handelspartner met een gigantische markt waaraan veel geld verdiend kon worden. De Compagnie zocht al vanaf het begin van de zeventiende eeuw naar toegang tot de Chinese markt, maar deze leek alleen voor Portugal bereikbaar. Dit was grotendeels te danken aan de agressieve houding die de Compagnie had aangenomen ten opzichte van het Middenrijk, zoals China zichzelf zag.¹³ Zo had de beruchte gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen in april 1622 een instructie uitgevaardigd waarin hij voorschreef:

(...) lanx de gantsche cust van China soo seer quellen ende incommoderen [lastigvallen en ongemak veroorzaken] als doenlijk is, om de Chinesen daerdoor te constringeren [dwingen], selfs, raedt ende middel tot gevoechelijcke accommodatie [overeenkomst] te soecken, gelijk, ontwijffelijcken geschieden sall.¹⁴

Deze tactiek om de kust van China onveilig te maken en het rijk naar de

Afbeelding 1: C. Decker, Overwinning van de stad Cochín op de kust van Mallabaer (1682), gravure, Atlas van Dirk van der Hagendeel 4 afbeelding 18, <https://www.kb.nl/ontdecken-bewonderen/topstukken/atlas-van-der-hagen>

onderhandeltafel te dwingen was in zekere zin succesvol. De Chinese overheid liet de VOC zich vestigen op Taiwan zolang ze het vasteland met rust liet. Toegang tot de Chinese markt bleef echter uit.

Na een kortstondige vrede kreeg de VOC het aan de stok met een lokaal handelsconsortium en piratenbende onder leiding van Zheng Zhilong (1604-1663). Zheng was in dienst geweest van de VOC als vertaler en piraat, maar had in 1628 trouw gezworen aan de Chinese keizer. De Compagnie poogde een piratencoalitie tegen Zheng in het geweer te brengen en daarmee wederom vrijhandel met China te kunnen bewerkstelligen, maar dit liep desastreus af. De gecombineerde VOC-piratenvloot werd in 1633 door Zheng verslagen.¹⁵

Al dit wapengekletter begon *Pirates of the Caribbean*-achtige vormen aan te nemen en zorgde voor een slechte verstandhouding tussen China en de VOC. Verdere contacten bleven hierdoor uit. Tot er in 1644 een kans ontstond voor de Compagnie om opnieuw toenadering tot China te zoeken en het monopolie van de Portugezen te breken.

De opkomst van de Grote Qing

In het voorjaar van 1644 werd Beijing, de hoofdstad van de Ming-dynastie die China voor meer dan twee eeuwen had geregeerd, veroverd door een rebellenleger. De Ming-dynastie kampte al jaren met verschillende hongersnoden en opstanden die het regime hadden gedestabiliseerd. De laatste Ming-keizer, Chongzhen (1611-1644), pleegde zelfmoord nadat de rebellen de muren van de stad hadden verwoest.¹⁶ Daaropvolgend sloot Wu Sangui (1612-1678), commandant van het Ming-leger bij de Chinese Muur, een overeenkomst met de Mantsjoes die vervolgens het rijk vanuit het noorden binnenvielen. De Mantsjoes waren een groep stammen uit het hedendaagse Noordoost-China die waren verenigd door de Aisin Gioro clan. De rebellen werden door de Mantsjoes verslagen waarna de minderjarige leider van deze nomaden, Shunzhi (1638-1661), in Beijing werd uitgeroepen als keizer van de nieuwe Qing-dynastie.¹⁷

De verovering van China door de Mantsjoes zou nog minimaal tien jaar duren en werd grotendeels uitgevoerd door legers onder leiding van Chinese generaals, onder wie Wu Sangui. Nadat zij Zuid-China hadden veroverd, werd de regio in drie grote gebieden opgedeeld (Yunnan, Guangdong en Fujian) en werden de generaals benoemd tot gouverneur van een van deze gebieden.¹⁸

Eén van deze generaals was Shang Kexi (1604-1676). Hij kreeg regie over de provincie Guangdong en regeerde – net zoals de andere twee generaals – als een autonome, feodale prins die nominaal trouw was aan de Qing-dynastie. Door Nieuhof werd Shang ‘onderkoning’ genoemd. Deze titel klopte niet, maar komt wel overeen met de grote macht die Shang bezat. In de rest van dit artikel zal de titel van onderkoning voor eenduidigheid worden aangehouden.

De Qing-dynastie was minder gesloten dan hun voorgangers en besloot om beperkt handel toe te laten. Shang maakte hier gebruik van en investeerde persoonlijk in de Aziatische handel. Van deze opening wilde ook de VOC gebruikmaken.

Afbeelding 2: Joan Nieuhof, 't Conterseytsel vande oude Onder-Koning (1665), gravure, Wikimedia Commons, https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:UB_Maastricht_-_Nieuhof_1665_-_p_53_Conterfeytsel_Oude_Onder-Koning.jpg

De vuurproef

De politieke omwenteling in het Middenrijk werd in Batavia, het hoofdkwartier van de VOC in Azië, nauwlettend gevolgd. Volgens Nieuwhof had de VOC van een jezuïet te horen gekregen dat de Qing-dynastie de havens had geopend voor handel.¹⁹ Deze complete verschuiving bood voor de Compagnie wederom een mogelijkheid om vrijhandel te bewerkstelligen, het monopolie van Portugal te breken, en om betere banden aan te knopen met de nieuwe machtshebbers.

Voordat werd besloten om een grootse delegatie te sturen wilde de gouverneur-generaal van de VOC eerst de wateren testen. Zodoende liet hij een schip sturen van Fort Zeelandia op Taiwan naar Guangzhou (Kanton).²⁰ Tijdens deze test kwam het vrijwel meteen tot een botsing tussen de VOC, Portugal en de lokale machtshebbers in Guangzhou.

Door hun aanwezigheid in het nabijgelegen Macau hadden de Portugezen toegang verworven tot de Chinese markt en waren zij goed op de hoogte van de politieke verhoudingen en de politieke processen in China. Zij wilden deze exclusieve positie graag behouden en probeerden de Nederlandse concurrentie en avances te ondermijnen. Zo poogden de Portugezen de Nederlanders in een kwaad daglicht te stellen. De Republiek was een land van rebellen en ketters, het volk was alleen maar uit op geld en ze hadden geeneens een vorst, aldus de Portugezen aan de gouverneur van Guangdong.²¹

Het VOC-schip had beperkt goederen verhandeld voordat het werd gesommeerd te vertrekken. Bovendien mochten de Nederlanders twee jaar lang niet terugkeren. Uit dit besluit is af te lezen dat de oorlog tussen Portugal en de Republiek hier een rol in speelde, maar dat er ook een groot cultuurverschil bestond over het belang en de doelstelling van handel. De politieke cultuur in China was namelijk vooral gericht op legitimiteit en tributrelaties. Deze legitimiteitspolitiek blijkt uit een brief van Shang Zhixin, de zoon van de eerdergenoemde onderkoning Shang Kexi, aan de Nederlandse gouverneur van Taiwan. Hierin schreef hij dat, hoewel ze dankbaar zijn voor de aangeboden giften, zij niet in staat zijn deze aan te nemen of toestemming te verlenen om te mogen handelen zonder goedkeuring van de keizer. Tot slot benadrukte Shang Zhixin dat het in principe mogelijk was om 'geregistreerd te worden als een afhankelijke staat' indien de Nederlandse intenties oprecht waren.²² De legitimiteit van de dynastie was het belangrijkste en handel was bijvangst.

Hoewel de Nederlanders werden weggestuurd, was deze eerste poging veelbelovend, omdat de Nederlandse avances niet per definitie werden afgewezen. Bovendien had Shang Kexi zich welwillend opgesteld ten opzichte van een handelsverdrag. Wel was dit eerste bezoek een indicatie dat de VOC zich in het tribuutsysteem van China diende te voegen.

Van Batavia naar Guangzhou

Het experiment met het schip vanuit Taiwan had misschien niet het gewenste resultaat opgeleverd, toch zag de VOC genoeg potentie om een volwaardige delegatie te sturen. De delegatie onder leiding van de al genoemde Pieter de Goyer en Jacob de Keyzer bestond verder uit een 'gevolg van veertien perzoonen; te weten, twee onder-Kooplieden, Lenard Lenardsen, en Hendrik Baron; zes Lijf-schutten, als ook een Hofmeester, een Chirurgijn, twee Tolken, een Trompetter, en een Tamboer.'²³ Zij vertrokken vanaf Batavia met twee schepen, de *Koukerken* en de *Bloemendaal*, die waren volgeladen met allerlei giften aan de keizer, zoals vuurwapens, spiegels, amber, bloedkoraal, een harnas en een zadel.²⁴

Bij aankomst in Guangzhou werden de Nederlanders wederom niet warm onthaald. De *Koukerken* werd geënterd door een groep soldaten van de lokale gouverneur. De *Bloemendaal* was door een storm voor de kust van Zuid-Vietnam afgedreven en kwam pas 48 dagen later aan.²⁵ Onderkoopman en secretaris Hendrik Baron werd met de soldaten meegestuurd om de gouverneur persoonlijk uit te leggen wie zij waren. Baron werd door de gouverneur stevig aan de tand gevoeld over wat de Nederlanders kwamen doen, omdat zij toch voor twee jaar verbannen waren.

De Nederlandse delegatie moest drie weken lang aan boord van haar schip verblijven voordat zij door onderkoning Shang Kexi werd ontboden. Shang probeerde de delegatie te overtuigen dat er een astronomisch bedrag van 300.000 *tael* zilver (ongeveer 1.050.000 gulden) voor nodig was om het Ministerie van Riten, het bestuursorgaan dat tribuutrelaties regelde, om te kopen zodat zij de keizer zouden adviseren vrijhandel met de VOC goed te keuren.²⁶ De delegatie wees dit pertinent af, maar ging wel akkoord met een kleiner bedrag voor de onderkoning in ruil voor zijn invloed aan het hof, die ze hard nodig zouden hebben.

Dankzij de grote afstand tussen Guangzhou en Beijing (bijna 1900 kilometer) duurde het nog eens zes maanden voordat een repliek van de keizer in Guangzhou aankwam.²⁷ Keizer Shunzhi had twee brieven gestuurd. De eerste bevatte een goedkeuring van het Nederlandse verzoek voor vrijhandel. In de tweede brief werd de delegatie ontboden naar Beijing om de keizer persoonlijk te bedanken voor zijn toestemming. Wat de delegatie nog niet wist, was dat zij zich nu begaven in de complexe politieke machinaties van de vroege Qing-dynastie en dat de rivaliteit met Portugal daar een belangrijke rol in zou spelen.

Jezus in het hart van China

Terwijl de Nederlandse delegatie zich tevreden een weg dwars door het Middenrijk baande, waren de Portugezen opnieuw bezig om de delegatie tegen te werken. Zij hadden de handen ineengeslagen met de jezuïeten die al sinds het einde van de zestiende eeuw in China aanwezig waren. Vanwege hun wetenschappelijke kennis waren zij gewaardeerde adviseurs voor de keizers van de Ming-dynastie, en nu hadden zij ook bij de nieuwe machtshebbers prominente posities in handen gekregen. Eén van deze prominenten was Johann Adam Schall von Bell (1582-1666). Hij werd door keizer Shunzhi benoemd tot hoofd van het Astronomie Bureau dat de religieuze kalender opstelde. Naast deze belangrijke functie was Von Bell ook een vertrouwde raadsheer van de keizer en fungeerde hij geregeld als tolk, wat hem een aanzienlijke machtspositie had opgeleverd die hij nu volledig aanwendde tegen de Nederlanders.²⁸

Von Bell stelde de Nederlanders in kwaad daglicht bij verschillende prominente hovelingen en bij leden van het Ministerie van Riten die zich over de Nederlandse tribuutmissie moesten buigen. Von Bell werd daarin gesteund met geld vanuit Portugees Macau om hovelingen om te kopen en tegen de Nederlanders te ageren.²⁹ Figuren als Von Bell laten goed zien hoe vroegmoderne diplomatieke contacten werden gevormd door mensen die zelf geen diplomaat waren en door niet-staatelijke organisaties zoals de jezuïeten en andere religieuze ordes. Deze roddels en Von Bells afkeer tegen de Nederlanders waren uiteindelijk de genadeslag voor de delegatie.

Audiëntie bij het Ministerie van Riten

Bij aankomst in Beijing werd de Nederlandse delegatie naar een ommuurde residentie gebracht buiten de stad. De gehele reis en procedure was grondig vastgelegd en er werd niet van afgeweken, net zoals bij alle andere tribuutdelegaties. De delegatie werd

wederom bevraagd door ambtenaren, ditmaal van de keizer zelf. De ambtenaren leken vooral geïnteresseerd in de unieke bestuursvorm van de Republiek en of zij ‘met de Portugezen en die van Makao oorlog of vrede hadden, en wiens land nader aan Sina grensde?’³⁰ Dit bevestigt dat de protesten en roddels van Von Bell vele oren hadden gevonden en succes hadden, maar ook dat de keizer zich moeide in deze oorlog.

Nadat de tribuut voor de keizer was geïnspecteerd, werden de twee ambassadeurs uitgenodigd voor een audiëntie met het Ministerie van Riten. De raad, bestaande uit prominente Han-Chinezen en Mantsjoes, moest een advies opstellen

Afbeelding 3: Maker onbekend, Portret van Johann Adam Schall von Bell als hoofd van het Astronomie Bureau in zijn Chinese gewaad, 1667, Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Adam_Schall.jpg

voor de keizer over de petitie van de Nederlanders. De delegatie verbaasde zich hierover, aangezien het verzoek al was goedgekeurd in Guangzhou. Nieuhof schrijft dat de gesprekken werden vertaald door Von Bell. Volgens Nieuhof zag hij eruit als een ‘stok oud man met een langen baert, en op Tartarische wijze geschooren en gekleedt.’³¹

Van Von Bells afkeer tegen de Nederlanders was op het eerste oog niks te merken. Hij begroette de ambassadeurs hartelijk in het Duits en vroeg naar bekenden in Amsterdam. Deze vriendelijkheid sloeg al snel om toen de Nederlanders voor de derde keer werden bevraagd over wat voor land de Republiek was en waar het lag ten opzichte van China. Von Bell moest het vertoog van de Nederlanders vertalen en opschrijven, maar had volgens Nieuhof toegevoegd ‘dat het land voor dezen den Spanjert had toegekomen, of noch met recht toequam, en zo voorts.’³² De Nederlanders

waren dus rebellen. De voorzitter van de raad moest niets hebben van deze onderlinge afgunst en gaf Von Bell de opdracht om simpelweg te noteren dat de Nederlanders een eigen land hadden en dat het dicht bij Von Bells thuisland lag. Deze episode onderstreept het belang van tolken en taal in het interculturele diplomatieke proces. Daarnaast laat het zien hoe individuen een beslissende rol konden spelen in grotere politieke en diplomatieke ontwikkelingen zoals de Nederlands-Portugese rivaliteit.

Tolken in het diplomatieke proces

De strubbelingen tijdens de gesprekken met het Ministerie van Riten laten duidelijk zien hoe invloedrijk de rol van tolken waren in diplomatieke onderhandelingen. Von Bell zette deze macht goed in voor zijn eigen belangen en de ambassadeurs waren grotendeels overgeleverd aan wat hij de overige raadsleden vertelde.

Tolken speelden dus een belangrijke rol in interculturele diplomatie, maar in bronmateriaal worden ze zelden bij naam genoemd. De lijst met leden van het gezantschap dat eerder in dit artikel voorbijkwam bevat alleen de omschrijving ‘twee tolken’. Pas aan het einde van het verslag, wanneer de gezanten cadeaus krijgen van de keizer, worden beide tolken bij naam genoemd. De eerste was Antoni Karpentier, over wie verder niks bekend is. De andere tolk was Paul Durette. Hij was in Guangzhou door Shang Kexi aan de delegatie toegewezen. Durette was vermoedelijk afkomstig uit Macau en van Portugees-Chinese afkomst. Nieuhof omschreef Durette als ‘een van onze beste Tolken’ en dat hij de gezanten ‘met een zeer goeden yver en trouwlijk aan ’t Hof gediend had’. De reden dat Nieuhof Durette bij naam noemt had niet zozeer te maken met zijn harde werk, maar met het feit dat hij bij terugkeer in Guangzhou ‘om hals gebracht, en zeer deerlijk vermoort wiert’.³³ Waarna de delegatie, ‘om verdere onheilen voor te komen’, snel China was ontvlucht.

Tolken waren veelal *mestiezen*, ofwel mensen die een Europese en een ‘inheemse’ ouder hadden. Hierdoor spraken zij meerdere talen en begaven zij zich in verschillende culturele kringen. Voor koloniale overheden waren zij daardoor aantrekkelijk als tolken en tussenpersonen, maar door hun lagere status gingen zij vaak onbenoemd. Desondanks maakten juist deze mensen interculturele diplomatie mogelijk. Al had dat in het geval van Durette een noodlottig einde als gevolg.³⁴

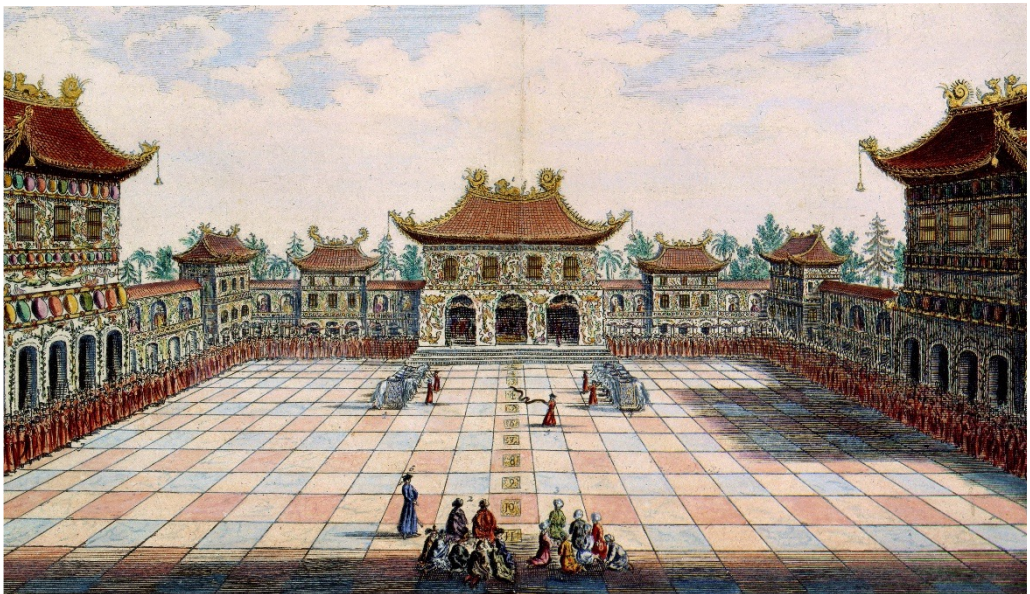
Nederland onderwerpt zich

Na de gesprekken met het Ministerie van Riten werd de delegatie door de keizer uitgenodigd om ‘voor zijnen Throon’ te verschijnen.³⁵ De delegatie werd rond twee uur ’s nachts naar de Verboden Stad geleid om daar op een van de pleinen te wachten tot de zon opkwam en de keizer op zijn troon plaats zou nemen. De Nederlanders waren niet de enigen die de keizer te zien zouden krijgen. Ook andere delegaties werden naast hen neergezet op het plein om te wachten tot het grote moment. Zo waren er delegaties van de *Zutadsen* – waarschijnlijk één van de nomadenvolkeren uit Centraal-Azië – de Grootmogol uit India en boeddhisten uit Tibet.³⁶ De Nederlanders werden hier in het tribuutstelsel gevoegd en moesten zich schikken naar de Chinese politieke cultuur.

De ceremoniemeester bevestigde de ontvangst van de Nederlandse delegatie waarna de gebruikelijke *kowtow* werd uitgevoerd. De delegatie moest knielen en driemaal met het hoofd de grond raken. Deze handeling werd drie keer gedaan en was een bevestiging van de autoriteit van de keizer als heerser over ‘alles onder de hemel’. Feitelijk erkende de Nederlandse delegatie daarmee de keizer als overheerser van de Republiek, al zagen ze dat zelf niet zo. De delegatie hoopte een glimp op te vangen van de keizer, maar Shunzhi was omringd door dusdanig veel dienaren en lijfwachten

dat ze hem niet eens goed zagen. De keizer sprak de delegatie ook niet aan, tot grote verbazing van de ambassadeurs. Nadat een half uur in stilte thee was gedronken stond de keizer op en moesten de delegaties vertrekken.³⁷

Deze ceremonie werd gevolgd door drie staatsbanketten. Aldaar kreeg de delegatie verschillende cadeaus overhandigd. Vervolgens ontvingen ze de beslissing van de keizer over het handelsverzoek. Deze brief mocht niet worden geopend voordat de delegatie uit China was vertrokken. Het edict van de keizer luidde dat de VOC eens in de acht jaar een tribuutmissie mocht sturen en dat in die periode mocht worden gehandeld. De delegatie had dus niet opgeleverd wat werd gehoopt.³⁸ Volgens historicus Rahusen-De Bruyn Kops kwam dit door Von Bell die de dag voordat het edict werd uitgevaardigd nog een gesprek met keizer Shunzhi had gehad en hem had afgeraden het verzoek goed te keuren.³⁹ De oude missionaris had op die manier het conflict van de Portugezen en de jezuïeten tegen de Nederlanders in zijn voordeel beslecht, wat nogmaals de enorme invloed van de jezuïeten aan het Chinese hof bevestigt.

Afbeelding 4: Joan Nieuhof, 'T Keyzers hof van binnen (1665), gravure, Atlas van Dirk van der Hagen deel 4 afbeelding 35b, <https://www.kb.nl/ontdekken-bewonderen/topstukken/atlas-van-der-hagen>

Conclusie

De VOC-delegatie naar Beijing was een poging om structurele toegang te krijgen tot de Chinese markt en duurzame diplomatieke relaties op te bouwen. Het uiteindelijke resultaat – beperkte handel wanneer een tribuutmissie gaande was – bleef achter bij de verwachtingen van de Compagnie. Toch is het wel of niet succesvol zijn niet wat deze gebeurtenis interessant maakt, maar is juist wat zij blootlegt over vroegmoderne interculturele diplomatie van belang.

Deze casus toont aan hoezeer diplomatie in Azië werd vormgegeven door bestaande politieke en rituele structuren. De VOC moest zich immers voegen naar het Chinese tribuutstelsel en wereldbeeld. Daarmee wordt duidelijk dat Europese

actoren niet simpelweg hun eigen diplomatieke normen konden opleggen, maar gedwongen waren zich aan te passen aan lokale machtsverhoudingen. Daarnaast toont deze delegatie hoe conflicten tussen Europese koloniale machten zoals de Republiek en Portugal in toenemende mate een mondiale uitwerking hadden. Vroegmoderne diplomatie was daarmee een mondiale aangelegenheid en een samenspel van concurrerende belangen en informele invloeden. Verder benadrukt deze delegatie het belang van tussenpersonen, zoals tolken, binnen interculturele diplomatie. Figuren als Von Bell en Durette hadden een aanzienlijke invloed op de communicatie en beeldvorming tussen beide partijen. Hun rol maakt duidelijk dat diplomatie niet uitsluitend werd bepaald door formele gezanten, maar juist door een bredere groep bemiddelaars die tussen verschillende talen en culturele barrières opereerden.

De delegatie naar Beijing is daarmee een fascinerende microkosmos van vroegmoderne mondialisering, waarin handel, politiek, religie en cultuur samenkwamen. Het verslag van Joan Nieuhof biedt niet alleen een Europees perspectief op China, maar laat vooral zien wat de uitwerking was van de Portugees-Nederlandse strijd in Azië en hoe de VOC zich moest bewegen binnen een wereldorde die zij niet geheel onder controle had.

Dit besef trekt de bestaande historiografische kloof tussen Europese diplomatie en koloniale geschiedenis in twijfel. De VOC was geen losstaande organisatie waarvan diplomatie los zou moeten worden beschouwd van Europa. Azië en Europa waren juist onlosmakelijk met elkaar verbonden en het wordt tijd om deze diplomatie in mondiale context te onderzoeken.

Krijn Korsman heeft de onderzoeksmaster Geschiedenis voltooid aan de Universiteit van Amsterdam en is gespecialiseerd in vroegmoderne wereldgeschiedenis en diplomatie. Vanaf september 2026 begint hij aan een promotieonderzoek bij het European University Institute in Florence.

In dit artikel benoem ik verschillende niet-westerse namen en plaatsen. Bij plaatsnamen heb ik gekozen voor gelatiniseerde Chinese benaming, zoals Beijing en Guangzhou in plaats van Peking en Kanton. Bij het gebruik van Aziatische persoonsnamen heb ik de daar geldende conventie aangehouden dat de familienaam eerst wordt genoemd (bijvoorbeeld Zheng Zhilong ipv. Zhilong Zheng).

- 1 Joan Nieuhof, *Het gezantschap der Neêrlandsche Oost-Indische Compagnie, aan den grooten Tartarischen cham, den tegenwoordigen keizer van China* (Amsterdam 1665; Franeker 1991) 47.
- 2 Voor een aantal goede voorbeelden van recente literatuur zie: Hans Hägerdal, 'Slaving, colonial diplomacy, and resource extraction in seventeenth-century maritime Asia', *The Journal of Indian Ocean world studies* 8:1 (2024) 26-49; David Veevers en William A. Pettigrew, 'Trading companies and business diplomacy in the early modern world', *Diplomatica* 2:1 (2020) 39-47; Adam Clulow en Tristan Mostert (red.), *The Dutch and English East India Companies: diplomacy, trade and violence in early modern Asia* (Amsterdam 2018).
- 3 Twee bundels belichten deze historiografische verschuiving: Maurits Ebben en Louis Sicking (red.), *Beyond ambassadors: consuls, missionaries, and spies in premodern diplomacy* (Leiden 2021); Simon Schaffer, Lissa Roberts, Kapil Raj, James Delbourgo (red.), *The brokered world: go-betweeners and global intelligence, 1770-1820* (Sagamore Beach 2009).
- 4 Voor het verslag van Nieuhof is gebruik gemaakt van een facsimile (kopie) uit 1991; Nieuhof, *Het gezantschap*.
- 5 Leonard Blussé, 'Peeking into the empires: Dutch embassies to the courts of China and Japan', *Itinerario* 37:3 (2013) 13-29, aldaar 19.
- 6 Thee was in de zeventiende eeuw nog geen algemeen bekende drank in Europa, Nieuhof beschrijft onder andere hoe de thee werd bereid en dat het in China dagelijks gedronken werd; Nieuhof, *Het gezantschap*, 46.
- 7 Geciteerd in Femme S. Gaastra, *Geschiedenis van de VOC* (11^e druk, Zutphen 2012) 74.
- 8 Deze discussie is breder dan de VOC alleen en gaat ook over Andere handelcompagnieën zoals de Engelse East India Company; Arthur Weststeijn, 'The VOC as a company-state: debating seventeenth-century Dutch colonial expansion', *Itinerario* 38:1 (2014) 13-34; Philip J. Stern, *The company-state: corporate sovereignty and the early modern foundations of the British Empire in India* (Oxford 2012).
- 9 Eemige consideratiën van de heer Van Beuningen, 1685, NL-HaNA, Archief van J. Hudde, 1.10.48, inv. nr. 5; Gaastra, *Geschiedenis van de VOC*, 58.
- 10 Helmer Helmers en Nina Lamal, 'Dutch diplomacy in the seventeenth century; an introduction', in: D. Goetze en L. Oetzel (red.), *Early modern European diplomacy. a handbook* (Berlijn 2024) 221-252, aldaar 228-231; Maarten Prak en Jan Luiten van Zanden, *Pioneers of capitalism. The Netherlands 1000-1800* (Princeton 2023) 122-123.
- 11 Jonathan Israel, *The Dutch Republic. Its rise, greatness and fall, 1477-1806* (Oxford 1998) 307-327.
- 12 Gaastra, *Geschiedenis van de VOC*, 54-55.
- 13 In China werden verschillende termen gebruikt zoals het 'Hemelse Rijk' (Tiānháo (天朝) of 'alles onder de Hemel' (Tiānxià (天下)), maar de meest gangbare was het 'Middenrijk' (Zhōngguó (中国)) dat vandaag de dag nog steeds wordt gebruikt om naar China te verwijzen; Samuel N.C. Lieu, 'From Qin (Ch'in) to Cathay: Names for China and the Chinese on the silk road', *The medieval history journal* 27:1 (2024).
- 14 Dit citaat is afkomstig uit een brief van Coen aan de Heeren XVII, gedateerd 20 juni 1623 vanaf het schip *Mauritius*. Deze brief is opgenomen in een bronuitgave uit de twintigste eeuw. Deze serie met Coens' correspondentie was in het leven geroepen ter ere van het driehonderdste jubileum van de verovering van Jacatra en de stichting van Batavia; T.H. Colenbrander, *Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië. Eerste deel* ('s-Gravenhage 1919), 797; H. Rahusen-De Bruyn Kops, 'Not such an 'unpromising beginning': The first Dutch trade embassy to China, 1655-1657', *Modern Asian studies* 36:3 (2002) 535-578, aldaar 539.
- 15 Tonio Andrade, 'The Company's Chinese pirates: how the Dutch East India Company tried to lead a coalition of pirates to war against China, 1621-1662', *Journal of world history* 15:4 (2004).
- 16 Jerry Dennerline, 'The Shun-Chih reign', in: Willard J. Peterson (red.), *The Cambridge history of China. Volume 9, Part 1: The Ch'ing Empire to 1800* (Cambridge 2002) 73-119, aldaar 80.
- 17 Jerry Dennerline, 'The Shun-Chih reign', 80-82.
- 18 Ibidem, 92.
- 19 Nieuhof, *Het gezantschap*, 21.
- 20 Nieuhof geeft een uitgebreide beschrijving van deze 'teste', maar deze gebeurtenis wordt ook beschreven door Pieter van Dam in zijn geschiedenis van de Compagnie (1693-1701): Nieuhof, *Het gezantschap*, 22-27; Pieter van Dam (aut.) en F.W. Stapel (red.), *Beschryvinge van de Oostindische Compagnie, Tweede boek deel I* (Den Haag 1931) 699.
- 21 Nieuhof, *Het gezantschap*, 24.
- 22 Engelse vertaling van de brief van Shang Zhixin, Prins van Pingnan, aan gouverneur Nicholas Verburgh op Taiwan; 'Now if you sincerely wish to be registered as our dependency, we shall be friendly to you.' Vertaald in: Lo-Shu Fu, *A documentary chronicle of Sino-Western relations (1644-1820)* (Tucson 1966) 12.
- 23 Nieuhof, *Het gezantschap*, 27.
- 24 Ibidem.
- 25 Ibidem, 35.
- 26 Rahusen-De Bruyn Kops, 'Not such an unpromising beginning', 550.
- 27 Blussé, 'Peeking into the empires', 18.
- 28 Over de geschiedenis van de jezuïeten in China en de uitwisseling van kennis is uitgebreid geschreven, voor wat recente voorbeelden zie: Weixing Niu, Yejing Ge en Haohao Zhu, 'Calculating and mapping the disposition of future heavens: Ferdinand Verbiest's weather forecasting and its termination during the Qing court (1669-1680)', *Physics in perspective* 25:3 (2023) 137-168; Mario Cams, *Companions in geography: East-West collaboration in the mapping of Qing China (c. 1685-1735)* (Leiden; Boston 2017).
- 29 Rahusen verwijst naar een rapport van de jezuïet Gabriel de Magalhães dat was toegevoegd aan de Engelse vertaling van het verslag van Nieuhof; Rahusen-De Bruyn Kops, 'Not such an unpromising beginning', 554.
- 30 Nieuhof, *Het gezantschap*, 160-161.
- 31 Nieuhof noemt Von Bell 'Adam Schaliger'; Ibidem, 161.

- 32 Ibidem, 162.
33 Ibidem 201.
34 Over de rol van mestiezen en Chinezen onder het bewind van de VOC en als vertalers zie: Claudine Salmon, 'The art of translating among the Chinese of Java', *Archipel* 104 (2022) 17-32; Heather Sutherland, 'Treacherous translators and improvident paupers: perception and practice in Dutch Makassar, eighteenth and nineteenth centuries', *Journal of the economic and social history of the Orient* 53:1-2 (2009) 319-356; Leonard Blussé, *Strange company. Chinese settlers, mestizo women and the Dutch in VOC Batavia* (Dordrecht en Riverton 1986).
35 Nieuhof, *Het gezantschap*, 169.
36 Ibidem, 170-172.
37 Ibidem, 172-175.
38 Ibidem,
39 Rahusen-De Bruyn Kops, 'Not such an 'unpromising beginning'', 566.